

HISTORIA POLSKIEGO MUZEALNICTWA LEŚNEGO DO 1986 ROKU¹

Jerzy Wiśniewski

Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu

Człowiek od dawna zbierał trofea myśliwskie, broń białą i palną, a także kolekcjonował jaja i pióra ptasie, wypchane ssaki i ptaki, spreparowane motyle i chrząszcze, tworzył zielniki.

W okresie przedrozbiorowym kolekcję księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej (1728-1800) znacznie poszerzył ksiądz Krzysztof Kluk (1739-1796). Rozwój polskiego muzealnictwa przyrodniczego nastąpił w okresie zaborów; powstają zbiory w Uniwersytecie Warszawskim i Jagiellońskim, a Stanisław Konstanty Pietruski (1811-1874) tworzy zwierzyniec w Podhorowcach.

We Lwowie w 1845 roku zoolog, archeolog i bibliofil hr. Włodzimierz Dzieduszycki (1825-1885) utworzył Muzeum Przyrodnicze, które od 1880 roku codziennie udostępniano zwiedzającym. Tylko w dziale zoologicznym zgromadzono ponad 38 tys. eksponatów, a w dziale botanicznym 23 tys. arkuszy z roślinami. W latach 80. XIX wieku hr. Dzieduszycki przekazał także eksponaty tworzącemu się Muzeum Przyrodniczemu PTPN w Poznaniu.

Znakomitym kolekcjonerem był leśnik Wiktor Kazimierz Grzegorz Kozłowski (1791-1858), m.in. nadleśny Leśnictwa Bodzentyn. Zbierał jaja ptasie, owady, tworzył ksyloteki, a także „księgi drzewne” (ryc. 1). Składały się one z pudełek,

¹ Referat wygłoszony na uroczystym posiedzeniu z okazji 20-lecia powołania Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie.

Ryc. 1. „Księgi drzewne” W. Kozłowskiego. Muzeum Diecezjalne w Sandomierzu (fot. J. Wiśniewski)

Fig. 1. “Wood books” by W. Kozłowski. Diocesan Museum in Sandomierz (phot. J. Wiśniewski)

Ryc. 2. Dworek Gubernatora Grodzieńskiego w Białowieży – pod koniec XIX wieku wystawa trofeów i pamiątek myśliwskich z carskich polowań (fot. J. Wiśniewski)

Fig. 2. A manor house of governor Grodzieński in Białowieża – at the end of the nineteenth century an exhibition of hunting trophies and souvenirs from czarist huntings (phot. J. Wiśniewski)

w którym jeden gatunek drzewa lub krzewu prezentowany był w postaci pędu bezlistnego i ulistnionego, nasion, drewna w różnych przekrojach, trocin, popiołu itd. Zbiory te także chętnie przekazywał różnym muzeom. Z pracy został wyrzucony za udział wraz ze swoimi leśnymi w powstaniu listopadowym, a także za rzekome napisanie znakomitego paszkwilu „[...] w szale rewolucyjnym ubliżającym nawet rodzinie panującej”. Przez kilka lat pracował w lasach Ordynacji Zamajskiej, a następnie przez 17 lat ponownie w lasach rządowych, ale już tylko jako pełniący obowiązki nadleśnego Leśnictwa Chlewiska w guberni radomskiej. W wyniku zemsty bliskiego sąsiada dwukrotnie płonęły wraz z całym domo-

stwem bogate, naukowo udokumentowane zbiory. Po śmierci Kozłowskiego nieliczne, ocalałe zbiory uległy rozproszeniu bądź zniszczeniu (WIŚNIEWSKI 2001).

Zapewne to m.in. skłoniło świątłych leśników, skupionych w Galicyjskim Towarzystwie Leśnym, do podjęcia starań o utworzenie muzeum leśnictwa. Na swoim posiedzeniu w Stryju w 1891 roku nawiązali do sukcesu, jakim była wystawa rolniczo-leśna we Wiedniu w 1890 roku. Wkrótce powstało „Stowarzyszenie dla utworzenia muzeum państwowego dla rolnictwa i leśnictwa we Wiedniu”.

Pod koniec XIX wieku w Białowieży, w dawnym dworcu Gubernatora Grodzieńskiego (ryc. 2) zorganizowano wystawę pamiątek myśliwskich i trofeów z polowań carskich. W 1910 roku duży sukces odniosła także ekspozycja Galicyjskiego Towarzystwa Łowieckiego na I Międzynarodowej Wystawie Łowieckiej we Wiedniu.

RACIBORSKI (1911) był zdania, że leśnictwo powinno być prezentowane w muzeach przyrodniczych. Opracowane scenariusze spotykały się z różnymi, bardzo odmiennymi opiniami, a dyskusje na ich temat prowadzono przez kolejne dziesięciolecia.

Wraz z odzyskaniem niepodległości po I wojnie światowej powołanie muzeów leśnych Polskie Towarzystwo Leśne wpisało w 1925 roku do swojego statutu.

W 1929 roku na zorganizowanej w Poznaniu Powszechnej Wystawie Krajowej leśnictwo zaprezentowano w specjalnie zbudowanym pawilonie. Zainteresowanie wzbudzały profile glebowe, zielniki, kolekcje szkodników lasu i grzybów chorobotwórczych oraz narzędzi. Pierwotnie z powodu braku środków finansowych nie miało być eksponowane myślistwo. Jednak Dyrekcja PWK wybudowała na własny koszt pawilon łowiecki, nie pobrała opłat z tytułu wystawienniczego, a jeszcze dotowała wystawców. Był to strzał w dziesiątkę, bowiem I Polska Powszechna Wystawa Łowiecka zaliczona została do najbardziej efektownych ekspozycji (KONOPIŃSKI 1930). Dlatego Witold Domański w 1930 roku wystąpił z propozycją utworzenia muzeum łowiectwa.

Od 1930 roku do wybuchu wojny istniało muzeum w Białowieskim Parku Narodowym, pierwotnie w pałacu carskim, a później w zaadaptowanym budynku dawnej carskiej powozowni. Zbiory gromadzili znakomity geobotanik Józef Paczoski (1864-1942), a później leśnik, entomolog Jan Jerzy Karpiński (1896-1965).

W 1937 roku w czasie XV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Lwowie prof. Julian Rafalski wygłosił referat „O potrzebie polskiego muzeum leśnictwa”, a rok później przedstawił jego scenariusz (RAFALSKI 1938). Wreszcie w 1939 roku Adam Loret, Dyrektor Naczelny Lasów Państwowych powołał Muzeum Leśne przy Instytucie Badawczym Lasów Państwowych w Warszawie (SMÓLSKI 1965). Niestety, nie udało się dotrzeć do tego aktu prawnego, który zapewne spłonął lub zaginął wraz z innymi archiwaliami.

Część zbiorów przyrodniczych zgromadzona w Białowieskim Parku Narodowym spłonęła w 1944 roku, a w Powstaniu Warszawskim całkowicie zniszczeniu uległ budynek Muzeum Zoologicznego. Olbrzymie zbiory hr. Dzieduszyckiego na zawsze pozostały poza granicami kraju.

Po II wojnie światowej kraj leczył rany, a lasy państwowe prezentowały swój dorobek tylko na lokalnych, wielotematycznych wystawach okresowych, na przy-

kład na wystawie Gospodarczej w Częstochowie w 1946 roku i w tym samym roku z okazji 600-lecia Bydgoszczy, Wystawie Krajowej w 1947 roku w Poznaniu. Osobliwości przyrodnicze gromadzono natomiast w muzeach, tworzonych przy nowo powoływanych parkach narodowych (WIŚNIEWSKI 2004).

W 1964 roku delegacja ZG PTL w składzie: prezes – prof. dr Franciszek Krzysik, przewodniczący Komisji Historii Leśnictwa – prof. dr hab. Antoni Żabko-Potopowicz, przewodniczący Komisji Ochrony Przyrody i Turystyki – mgr Stanisław Smólski wręczyła ministrowi leśnictwa i przemysłu drzewnego, Romanowi Gesingowi memoriał w sprawie utworzenia ogólnopolskiego muzeum leśnictwa i drzewnictwa. W związku z tym minister powołał specjalną komisję, która ustaliła, że muzeum powinno być zlokalizowane w Warszawie, a zbiory należy gromadzić w odpowiednio przygotowanych składnicach muzealnych (BRODA 1990). Komisja historyczna PTL wspólnie z Muzeum Techniki w Warszawie rozesłała ankietę w celu inwentaryzacji zabytków techniki z zakresu leśnictwa i drzewnictwa, a także opracowała założenia do budowy pawilonu przy przyszłym muzeum nauki i techniki. Projekt ten nie został nigdy zrealizowany.

W 1966 roku z inicjatywą powołania Muzeum Kultury Lasu przy już istniejącym Muzeum Ziemi Szczecineckiej w Szczecinku wystąpił leśnik, działacz społeczny i polityczny, poseł IV kadencji Józef Macichowski (1906-1978). Pierwotnie w nowo otrzymanych pomieszczeniach planowano utworzenie stałej ekspozycji „Człowiek i las”, prezentującej przede wszystkim bartnictwo, łowiectwo i zbieractwo. W 1973 roku koncepcja przekształcenia Muzeum Regionalnego w Muzeum Kultury Lasu zyskało nie tylko poparcie leśników, lokalnych władz politycznych i administracyjnych, lecz także w 1976 roku poparcie Ministerstwa Kultury i Sztuki. W związku z tym ówczesny dyrektor OZLP w Szczecinie, dr Henryk Klimek wystąpił z apelem do leśników, by przekazywali do nowo tworzącego się muzeum eksponaty. Apel ten spotkał się z żywym oddźwiękiem, o czym świadczy fakt, że w krótkim czasie zgromadzono około 130 sztuk broni myśliwskiej z XIX wieku, także pojedyncze egzemplarze z XVIII wieku, białą broń oraz akcesoria myśliwskie. Już po upływie dwóch lat, w kwietniu 1978 roku władze miejscowe wycofały się z finansowania muzeum, a przekazane przez leśników eksponaty... powędrowały do magazynu i po dziś dzień tylko rzadko eksponowane są na wystawach czasowych (KOWALCZYK 2004). Natomiast wielkopolskim myśliwym powiodło się i w 1977 roku powołali Muzeum Łowiectwa Wielkopolskiego w Uzarzewie pod Poznaniem (ryc. 3).

Ponowne interwencje PTL spowodowały, że minister Roman Gesing wydał 1 czerwca 1968 roku decyzję w sprawie utworzenia Muzeum Leśnictwa i Drzewnictwa z tymczasową siedzibą w Krakowie, a pełnomocnikiem do spraw organizacji tego muzeum został kierownik Pracowni Badania Lasów Górskich IBL, dr Stanisław Fiołek. Zbiory gromadzono w trzech pokojach wydzielonych z pomieszczeń IBL w Przegorzałach koło Krakowa. Minister powołał także 20-osobą Radę Muzealną pod przewodnictwem mgr Stanisława Smólskiego. Ale również te ambitne plany legły w gruzach z chwilą, gdy zbrakło formalnej zgody władz Krakowa na lokalizację muzeum, a także środków finansowych (BRODA 1985).

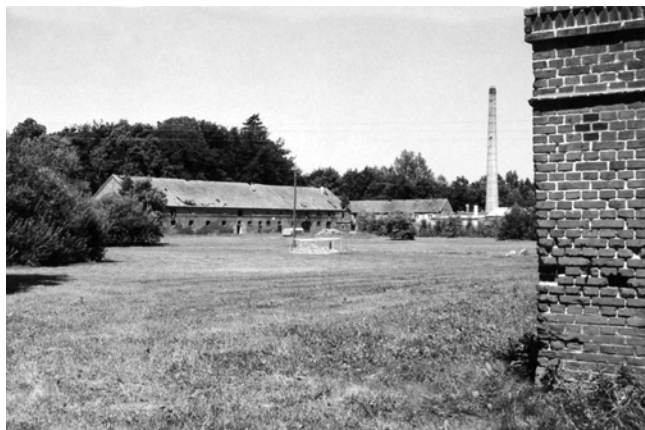
Ryc. 3. Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie w Uzarzewie koło Poznania: a – widok ogólny, b – gabinet myśliwski (fot. J. Wiśniewski)

Fig. 3. Nature and Hunting Museum in Uzarzewo near Poznań: a – a general view, b – a hunter's cabinet (phot. J. Wiśniewski)

Władze powiatu pleszewskiego i ówczesnego województwa kaliskiego na początku lat 70. ubiegłego wieku wystąpiły do ministra leśnictwa i przemysłu drzewnego z inicjatywą, by na terenie byłej posiadłości hr. Jana Działyńskiego i małżonki księżnej Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej utworzyć w Gołuchowie Muzeum Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego². Dobra te po II wojnie światowej zostały znacjonalizowane, a zamek w 1951 roku przekazano Muzeum Narodowemu w Poznaniu, które utworzyło tu swój oddział. Nadal systematycznie niszczone oficynę, a zabudowania gospodarcze wykorzystywała GS „Samopomoc Chłopska” na magazyny, punkty skupu żywca, płodów rolnych itd. Natomiast zabytkowy park dewastowały w straszliwy sposób całe stada krów i kóz (SOKOŁOWSKI 1946). Późniejsze koleje losu tego terenu były bardzo różne. Administracyjnie teren podlegał Nadleśnictwu Państwowemu Pleszew, a później WSR w Poznaniu. Czyniono także bezskuteczne zabiegi, by przekazać zabudowania na ośrodek wczasowy lub kolonijny, a władzom administracji lokalnej leżała na sercu „[...] troska o zabezpieczenie tego cennego zabytku przed postępującą dewastacją i groźbą całkowitego zniszczenia” (ryc. 4).

² Zrezygnowano z tworzenia części muzealnej poświęconej drzewnictwu, gdyż zaistniały realne możliwości powołania tego rodzaju muzeum w innym regionie kraju.

Ryc. 4. Widok ogólny zabudowań gospodarczych w Gołuchowie przed rewaloryzacją (fot. J. Wiśniewski)

Fig. 4. A general view of the buildings in Gołuchów prior to restoration (phot. J. Wiśniewski)

W 1972 roku, podczas wizji lokalnej, przedstawiciele resortu leśnictwa i PTL podjęli uchwałę o lokalizacji muzeum na terenie Gołuchowa, ale dopiero w 1974 roku uczelnia poznańska przekazała formalnie ten teren Poznańskiej Dyrekcji Lasów Państwowych.

W 1976 roku przywieziono zgromadzone w Krakowie zbiory, obejmujące około 350 muzealiów leśnych, zwłaszcza technicznych, ponad 2 tys. książek, czasopism i archiwalia.

Naczelny Dyrektor LP, mgr Andrzej Nowakowski 16 lutego 1976 roku wydał zarządzenie w sprawie utworzenia w biurze OZLP w Poznaniu specjalnej komórki do spraw organizacji muzeum. Już w czerwcu tego samego roku powołano w Gołuchowie Biuro Organizacji Muzeum, finansowane przez Nadleśnictwo Taczanów. Przewidywano organizację kompleksu obiektów o roboczej nazwie OKL. Dyrektor OZLP w Poznaniu, dr Bronisław Mikstacki w 1977 roku w „Lesie Polskim” zwrócił się z następującym apelem: „[...] organizatorzy proszą wszystkich Kolegów – Leśników, którym droga jest sprawa kultury leśnej, aby ofiarowali eksponaty do Muzeum Leśnictwa, gdzie właściwie zabezpieczone będą służyły wielu pokoleniom” (MIKSTACKI 1977).

Na początku września 1977 roku dyrektor naczelny LP powołał 18-osobową Radę Naukową Muzeum Leśnictwa (w budowie). Pod koniec tego roku oddano do użytku 22-hektarową pokazową zagrodę żubrów, a pracownik ośrodka był wizjonerem i uskrzydlił żubra.

W 1978 roku kolegium Dyrektorów LP podjęło uchwałę, w której „[...] potwierdza i akceptuje wszelkie dotychczasowe poczynania i prace przygotowawcze do zorganizowania Ośrodka”, a Naczelny Dyrektor LP zmienił brzmienie rady na Radę Naukową Ośrodka Kultury Leśnej, którą przez kilkanaście lat kierował prof. zw. dr hab. Bohdan Kiełczewski dr h.c.

Od podstaw podjęto szeroko zakrojone prace związane z remontem oficyny i dybulu, rewaloryzacją parku itd. Systematycznie uzupełniano zbiory muzealne, pochodzące z darowizn, przekazów i zakupów. Od 1981 roku dr Marek Michocki objął stanowisko kierownika Ośrodka.

W 1983 roku otwarto w Gołuchowie wyremontowany pierwszy obiekt, tzw. Dybul, w którym eksponowano technikę leśną (ryc. 5), m.in. starannie przygotowane makiety ilustrujące różne procesy technologiczne. Natomiast część odpowiednio zakonserwowanego sprzętu prezentowano także na zewnątrz tego budynku.

Ryc. 5. Ekspozycja techniki leśnej – OKL Gołuchów (fot. J. Wiśniewski)
Fig. 5. An exhibition of forest technology – OKL Gołuchów (phot. J. Wiśniewski)

Gdy na przełomie lat 70. i 80. ubiegłego wieku zaobserwowano także w polskich lasach zjawisko ich masowego zamierania, Muzeum Techniki wspólnie z SITLiD zorganizowało w 1984 roku w Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie czasową wystawę „Leśnicy ostrzegają”. VIP-om wysłano zaproszenia wydrukowane na bukowej okleinie, co dało satyrykom dowód, że w lasach polskich nie brak drewna.

W październiku 1986 roku w Gołuchowie oddano do użytkowania całkowicie odrestaurowaną Oficynę, w której przedstawiono m.in. zbiory z zakresu historii lasów oraz kulturotwórczej roli lasu (ryc. 6). Otwarcie tego obiektu miało szczególnie uroczysty charakter, gdyż odbyło się wspólne posiedzenie Rady Naukowej z kierownictwem Lasów Państwowych, dyrektorami przedsiębiorstw LP oraz IBL. Uroczystego przecięcia wstęgo dokonał naczelny dyrektor LP, mgr Ryszard Działuk oraz przewodniczący Rady Naukowej, prof. dr hab. B. Kiełczewski (ryc. 7). Tak więc dopiero po upływie około 100 lat realizowały się marzenia o powołaniu muzeum leśnictwa, marzenia kilku pokoleń leśników praktyków i teoretyków, pasjonatów i kolekcjonerów, pracujących w lasach rządowych, prywatnych i państwowych, w placówkach badawczych, zjednoczonych w organizacjach leśnych, zwłaszcza w PTL.

Ale podstawę prawną dało dopiero Zarządzenie nr 26 Dyrektora Naczelnego Lasów Państwowych, mgr. Ryszarda Działuka z 15 grudnia 1986 roku (ryc. 8), powołujące OKL w Gołuchowie w celu zapewnienia rozwoju kultury leśnej i zachowania tradycji polskiego leśnictwa.

Ryc. 6. Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie i jego wnętrze (fot. J. Wiśniewski)
 Fig. 6. The Museum of Forestry in Gołuchów and its interior (phot. J. Wiśniewski)

Ryc. 7. Przewodniczący Rady Naukowej i Dyrektor Naczelny Lasów Państwowych otwierają w 1986 roku Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie (fot. Archiwum OR-W LP w Bedoniu)

Fig. 7. The Chair of the Scientific Council and the Head Director of the National Forests open the Museum of Forestry in Gołuchów in 1986 (photo by the archives of OR-W LP in Bedoń)

 Zarządzenie Nr 26
 Naczelnego Dyrektora Lasów Państwowych
 z dnia 15 grudnia 1986r.

w sprawie utworzenia Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie.

/ znak: P-3-0102-16/86 /

W celu zapewnienia rozwoju kultury leśnej i zachowania tradycji polskiego leśnictwa, na podstawie § 9 ust.2 pkt 2 statutu organizacji gospodarczej grupującej przedsiębiorstwa lasów państwowych pod nazwą Lasy Państwowe zarządza się, co następuje:

§ 1.

Tworzy się jednostkę organizacyjną pod nazwą Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie, zwany dalej "Ośrodkiem", wchodzącą w skład Okręgowego Zarządu Lasów Państwowych w Poznaniu.

§ 2.

1. Do zadań Ośrodka należy:

- 1/ prowadzenie działalności muzealnej z zakresu leśnictwa, zgodnie z ustawą o ochronie dóbr kultury i muzeach,

Ryc. 8. Zarządzenie nr 26 Naczelnego Dyrektora Lasów Państwowych z dnia 15 grudnia 1986 roku w sprawie utworzenia Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie

Fig. 8. The order no. 26 of the Head Director of the National Forests as of December 15th, 1986 regarding the establishment of the Forest Culture Centre in Gołuchów

LITERATURA

- BRODA J. 1985. Udział Polskiego Towarzystwa Leśnego w zorganizowaniu ogólnopolskiego muzeum leśnictwa. Stud. Mater. Ośr. Kult. Leśn. PWN, Warszawa, 7-11.
- BRODA J. 1990. Od Muzeum Leśnictwa – do Ośrodka Kultury Leśnej. Kalendarium. Cz. 1. Stud. Mater. Ośr. Kult. Leśn. PWN, Warszawa, 2, 113-123.
- FIOŁEK S. 1970. Muzeum Leśnictwa i Drzewnictwa. Sylwan 114(7), 51-59.
- KONOPIŃSKI T. 1930. IV. Leśnictwo. W: Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 roku. Red. S. Wachowiak. PWK, Poznań, 5, 379-407.
- KOWALCZYK J. 2004. Sztuka myśliwska w zbiorach Muzeum Regionalnego w Szczecinku. Mat. Symp. „Las w kulturze”, Orzechowo k. Ustki, 475-484.
- RACIBORSKI M. 1911. Wskazówki dla zakładających muzea przyrodnicze. Kosmos 36, 625-647.
- RAFALSKI J. 1938. O potrzebie polskiego muzeum leśnictwa. Rocz. Nauk Roln. Leśn. 44(2/3), 403-418.

- SMÓLSKI S. 1965. Muzeum leśnictwa i drzewnictwa – potrzeba, zadania i organizacja. *Sylwan* 109(2), 65-74.
- SOKOŁOWSKI J. 1946. Niszczenie parku w Gołuchowie. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 2(7/8), 65.
- WIŚNIEWSKI J. 2001. Wiktor Kazimierz Grzegorz Kozłowski herbu Jastrzębiec (1791-1858). *Między Wisłą a Pilicą*, 2: 45-78.
- WIŚNIEWSKI J. 2004. Historia polskiego muzealnictwa z dziedziny leśnictwa i drzewnictwa. *Ośr. Wyd. Nauk. PAN, Poznań*, 1-46.

HISTORIA POLSKIEGO MUZEALNICTWA LEŚNEGO DO 1986 ROKU

Streszczenie

Podczas zaborów leśnicy wielokrotnie czynili starania, by powołać muzeum leśnictwa. Te inicjatywy, którym patronowało Galicyjskie (później Polskie) Towarzystwo Leśne, nie doczekały się realizacji także w okresie między I a II wojną światową. Dopiero w latach 70. ubiegłego wieku władze powiatu pleszewskiego i ówczesnego województwa kaliskiego wystąpiły do ministra leśnictwa i przemysłu drzewnego z inicjatywą, by na terenie znacjonalizowanych posiadłości hr. Jana Działyńskiego i małżonki księżnej Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej utworzyć w Gołuchowie Muzeum Leśnictwa. Oficyna, zabudowania gospodarcze i park-arboretum uznano w 1986 roku jako samodzielną jednostkę gospodarczą, której nadano nazwę „Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie”. Jej celem jest zapewnienie rozwoju kultury leśnej i zachowanie tradycji polskiego leśnictwa.

Słowa kluczowe: Wiktor Kozłowski, Włodzimierz Dzieduszycki, Julian Rafalski, Lasy Państwowe, Ośrodek Kultury Leśnej

THE HISTORY OF POLISH FOREST MUSEOLOGY UNTIL 1986

Summary

During the period of partitions forest officers made numerous efforts to establish a museum of forestry. The initiatives, supported by the Galician (later on Polish) Forest Association, were not implemented, including the period between WWI and WWII. It was not until the 70s of the previous century that the authorities of the Pleszew district and the Kalisz Province presented their initiative to the Minister of Forestry and the Wood Industry to establish, on the nationalized property of count Jan Działyński and his wife duchess Izabela Działyńska of the Czartoryski family, a Museum of Forestry in Gołuchów. The annex, the buildings and the park-arboretum were recognized as a separate economic entity in 1986 and they were named “Forest Culture Centre in Gołuchów”. Its aim is to provide the development of forest culture and the preservation of the Polish tradition of forestry.

Key words: Wiktor Kozłowski, Włodzimierz Dzieduszycki, Julian Rafalski, State Forests, Forest Culture Centre